

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Показником розвитку правової і демократичної держави є рівень дотримання, захист і гарантії забезпечення прав та свобод особи. Одним з головних обов'язків держави є забезпечення правопорядку та протидія будь-яким кримінальним правопорушенням, і саме кримінальне процесуальне законодавство встановлює баланс між правами і свободами особи та цією протидією.

Забезпечення й обмеження прав особи у кримінальному провадженні досліджувалися багатьма вченими нашої країни у різні часи та історичні періоди державотворення, однак проблеми, які виникають у цій сфері, змушують вчених знову і знову повертатися до неї. У сучасний період питаннями застосування запобіжних заходів займалися Ю. П. Алєнін, В. І. Борисов, І. В. Глов'юк, Н. В. Глинська, В. Я. Горбачевський, Ю. М. Прошевий, В. С. Зеленецький, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, В. Т. Малярєнко, В. В. Назаров, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, М. А. Погорєцький, В. О. Попелюшко, О. Г. Шило та інші.

Аргумент про непорушність прав людини і громадянина, звичайно, вагомий, але обмеження цих прав є неминучою необхідністю, особливо в межах кримінального провадження. Так, при затриманні особи і взятті її під варту, примусовому вміщенні підозрюваного (обвинуваченого) в медичний заклад обмежується особиста свобода громадянина. Процедура звільнення обвинуваченого від посади — обмежує право на працю, зокрема на вибір професії та місця роботи. Накладення арешту на майно підозрюваного (обвинуваченого) обмежує його право як власника.

У кримінальному процесуальному праві обмеження недоторканності особи та свободи пересування є елементом, який посилює контроль за поведінкою особи підозрюваного чи обвинуваченого і якій здійснюється за допомогою таких заходів забезпечення кримінального провадження, як запобіжні заходи (глава 17 ст. ст. 176—213 КПК України). Саме запобіжні заходи супроводжуються найбільшим

обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що будь-яке обмеження прав і свобод здійснюється виключно у випадках, прямо передбачених законом. Наприклад, параграф 2 глави 18 КПК України закріплює умови, порядок і терміни затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. Стаття 211 КПК України чітко регламентує, що термін затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання [1]. Підзаконні акти, а тим більше не оприлюднені або з обмеженим доступом, не тільки не можуть встановлювати будь-яких обмежень прав і свобод людини, а й не можуть регулювати підстави, умови, порядок, межі та строки застосування цих обмежень.

Обмеження прав та свобод особи завжди носять тимчасовий і винятковий характер, а також застосовуються тоді, коли без такого обмеження не можуть бути захищені права і свободи інших людей, інтереси суспільства та держави. Вищий спеціалізований суд України (далі — ВССУ) у своєму Інформаційному листі від 04.04.2013 р. зазначав, що вирішуючи питання про застосування, продовження, зміну або скасування запобіжного заходу, як виду заходів забезпечення кримінального провадження, при розгляді відповідних клопотань, слідчий суддя, суд щоразу зобов'язаний перевіряти наявність підстав і мети застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні, встановлювати обґрунтованість таких підстав з огляду на фактичні дані, установлені конкретні обставини кримінального провадження (п. 1) [2].

Як свого часу зазначав З. Д. Єнікеев (але це є актуальним і сьогодні), застосування запобіжних заходів обмежено конкретними межами — досягненням зазначеної мети, встановленої кримінальним процесуальним законодавством. Якщо необхідності у досягненні даної мети немає чи запобіжні заходи обираються для досягнення іншої мети, наприклад, щоб примусити обвинуваченого дати покази, таке застосування цих примусових заходів є незаконним [3, с. 47].

Слід звернути увагу на те, що найбільше порушень прав людини і громадянина допускається державними органам саме під час затримання підозрюваної особи, триманні її в камерах при відділах (управліннях) Національної поліції або в ізоляторах тимчасового тримання.

Станом на кінець 2016 року Україна займала перше місце серед всіх країн Ради Європи за кількістю заяв, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ. У 2016 році в цю установу надійшло 18150 заяв проти Укра-

їни, що на 4300 більше, ніж у 2015. Вже на 31.01.2017 на розгляді в Суді перебувало 84300 скарг, з яких 18650 подано проти нашої держави. У 2016 році ЄСПЛ прийняв 73 рішення за зверненнями громадян проти держави Україна, з яких 27 — з приводу порушення права на свободу і особисту недоторканність, тобто неправомірне, на думку заявників, обрання вітчизняними судами запобіжних заходів [4].

Таким чином, резюмуючи сказане, зазначимо, що будь-яке обмеження прав особистості має місце в кримінальному провадженні при наявності таких умов:

1. Наявність закону, який обґрунтовує необхідність застосування запобіжних заходів, що обмежує права і свободи особи, порядок, умови та терміни їх застосування (в нашому випадку це КПК України, який має базуватися на положеннях Конституції України та ратифікованих Україною міжнародних правових актах).

2. Наявність легітимної мети, яка обумовлює корисність і необхідність для всього суспільства у застосуванні заходів, що обмежують права і свободи окремого громадянина (в нашому випадку — це забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам приховатися від органів досудового розслідування або суду). Застосування запобіжного заходу з будь-якою іншою метою, наприклад, з метою покарання особи за кримінальне правопорушення, з метою отримання показань стосовно її причетності до кримінального правопорушення неприпустиме. Їх застосування в жодному разі не повинно залежати від того, визнає підозрюваний, обвинувачений свою вину у вчиненні кримінального правопорушення чи ні.

3. Наявність юридичної підстави для обрання запобіжного заходу, зокрема ухвали слідчого судді або суду. Відповідно до ч. 2—4 ст. 194 КПК України слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе обставини, передбачені п.п. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 194 КПК.

4. При застосуванні запобіжних заходів не повинні порушуватися права не тільки підозрюваного чи обвинуваченого, а й права та свободи інших осіб, зокрема членів сім'ї підозрюваного чи обвинуваченого.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651>— 17
2. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист ВССУ № 511—550/0/4—13 від 04.04.2013 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740>—13
3. Еникеев З. Д. Меры процессуального принуждения в системе средств обвинения и защиты. Уфа, 1978. 213 с.
4. Льошенко О. Україна займає перше місце серед країн Ради Європи за кількістю скарг, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ // Закон і бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/127613-ukraina_zaymae_pershe_misce_sered_krain_radi_evropi_zakilki.html